

LU 72. zinātniskā konference

Kosmiskā starojuma iedarbība uz starpzvaigžņu ledu

Juris Kalvāns

VeA IZI VSRC

LU AI

2014.02.05

Trifid Nebula

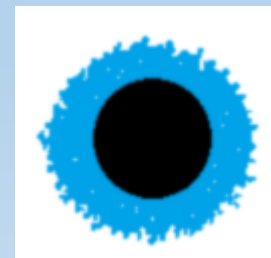
Hubble
Heritage

Starpzvaigžņu molekulārie miglāji

- Zema temperatūra ($T \approx 10\text{K}$), augsts gāzes blīvums ($n_{\text{H}} > 10^3 \text{ atomi cm}^{-3}$)
- Sastāvā:
  - Elementi: H, He, C, N, O, F, Si, P, S, Cl, Na, Mg, Fe; molekulas: H_2 , CO, N_2 ...
  - Cieti putekļi (amorfs ogleklis, silikāti), izmērs $\sim 0,1 \mu\text{m}$, negatīvi lādēti, koncentrācija $\sim 10^{-12} n_{\text{H}}$
- Blīvie miglāji – jaunu zvaigžņu dzimšanas vietas $\rightarrow\rightarrow$

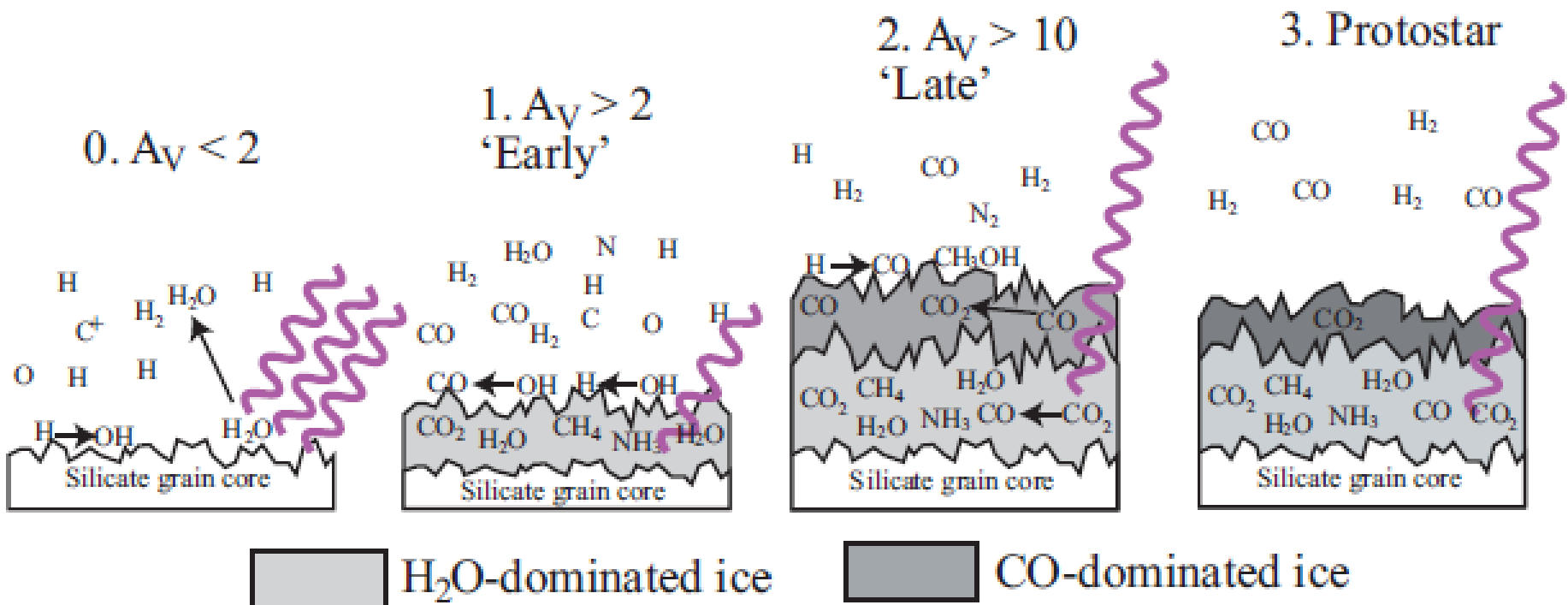
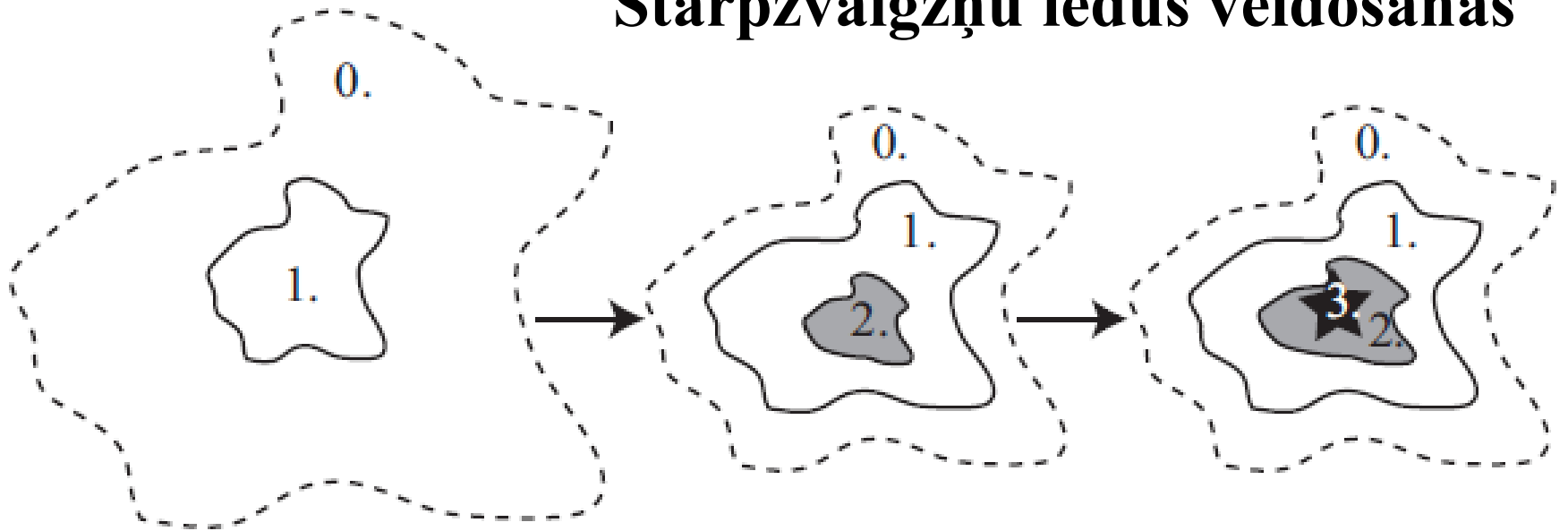

Ledus

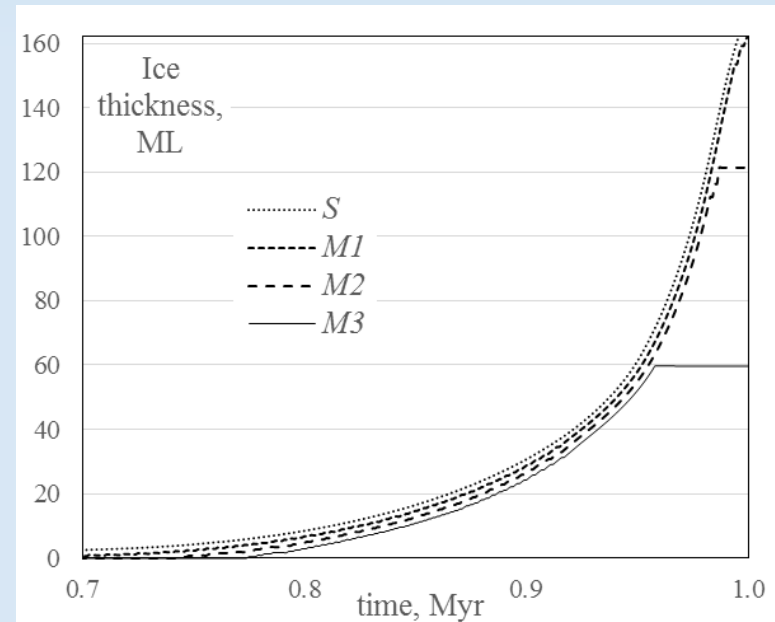
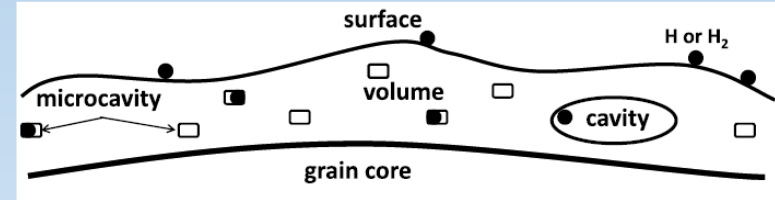
- Veidojas, kad starpzvaigžņu UV starojuma ekstinkcija $A_V > 3$ mag (starojums pavājināts vismaz 16 reizes)
- 10~300 sasalušu, gaistošu molekulu monoslānīši uz putekļiem
- H_2O , CO , CO_2 , NH_3 , CNO^- , OCS , CH_3OH , organiskas vielas
- Ūdens ledus starpzvaigžņu apstākļos neiztvaiko, kamēr $T \leq 100K$

Starpzvaigžņu ledus veidošanās

Ledus modeļi

- **Porains** ledus – zemvirsmas ķīmiskās reakcijas notiek uz dobumu virsmas ledū
- **Monoslāņu** ledus – zemvirsmas reakcijas notiek starp molekulām vienā monoslānītī
- **Dažu slāņu** ledus – reakcijas notiek slānī, kas satur desmitus monoslāņu.

Kosmiskie stari

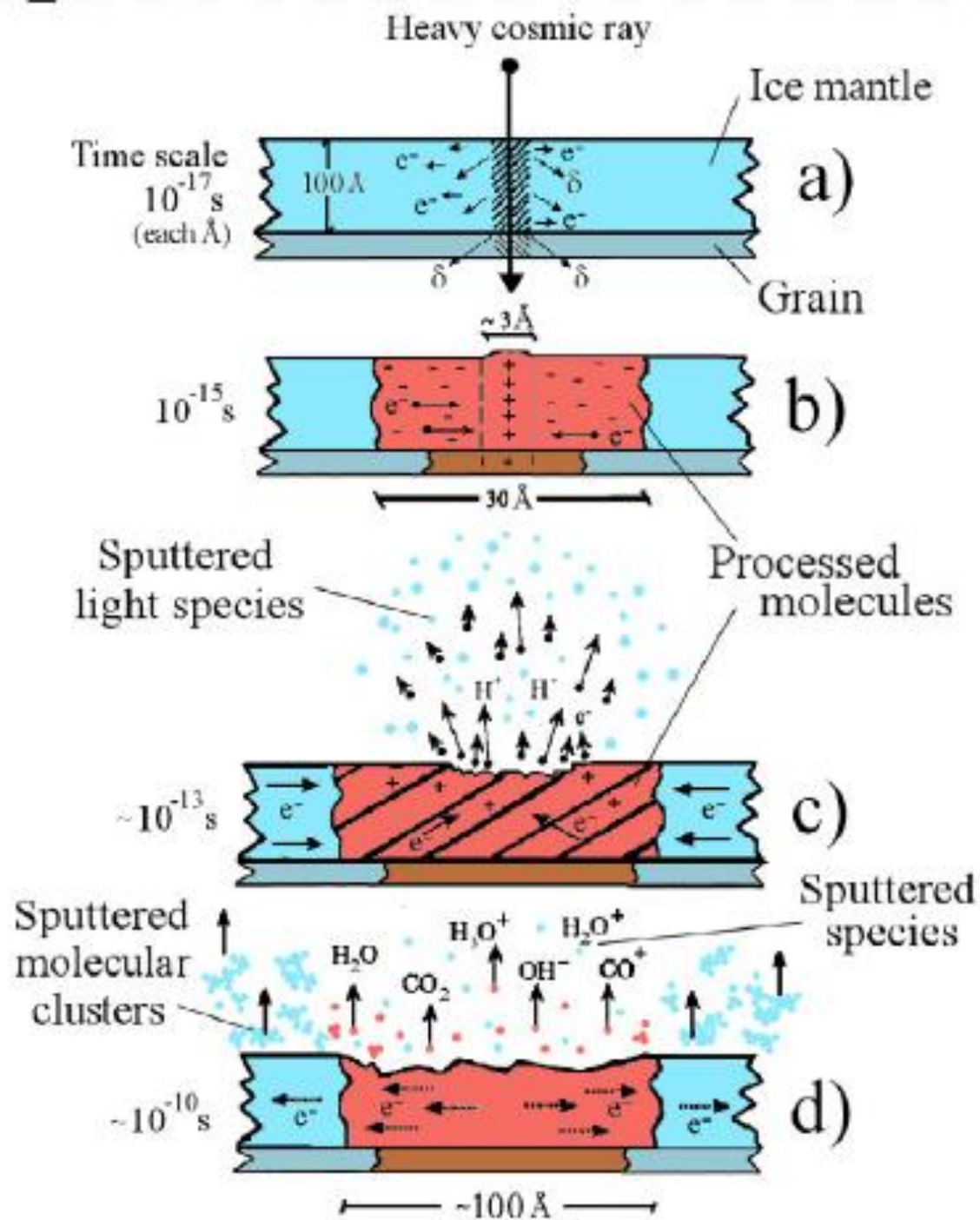
- Ātras, enerģētiskas lādētas daļiņas – pārsvarā atomu kodoli
- Enerģija: keV līdz pat 10^{20} eV. Astroķīmijā svarīgas ir $\sim$ MeV daļiņas, kas efektīvāk mijiedarbojas ar vielu
- $\sim$ 75% kosmisko staru enerģijas dod sadursmes ar smagajiem joniem – Fe atomu kodoliem
- Kosmisko staru avots: pārnovu triecienviļņi, masīvas zvaigznes, u.c.

Kosmisko staru iedarbība uz starpzvaigžņu putekļiem

- Vietēja uzkaršana pēc smago KS triecieniem.
 $T_{\max} \approx 150 \text{ K}$,
 $t \approx 10^{-10} \text{ s}$,
cilindra $R \approx 10^{-6} \text{ cm}$,
līdz siltums tiek aizvadīts uz pārējām putekļa daļām
- Visa putekļu graudiņa sasilšana,
 $T_{\max} \approx 70 \text{ K}$,
 $t \approx 10^{-5} \text{ s}$.
Atdzišana notiek, iztvaikojot ledus molekulām

Kosmisko staru iedarbība uz starpzvaigžņu ledu

- Molekulu iztvaikošana no uzsilušiem putekļiem
- Ledus strukturālas pārmaiņas (molekulu difūzija) – sablīvēšanās, noslāņošanās
- Disociācija - molekulu sašķelšana ķīmiskajos radikāļos. Radikāļi izraisa reakcijas.
- Ķīmiskās reakcijas
  - Molekulu kustības paātrināšana (tās biežāk satiekas, klejojot pa ledus virsmām)
  - Reakciju aktivācijas enerģijas pārvarēšana

Kosmisko staru iedarbība uz ledus sastāvu

- **Iztvaikošana** veicina smagāku savienojumu uzkrāšanos ledū, vieglāku molekulu aizvadīšanu uz gāzes fāzi
- **Disociācija** veicina ledus pārstrādi no vienkāršām molekulām sarežģītos, vairākatomu savienojumos
- **Ledus sasilšana** paātrina reakcijas ar augstu aktivācijas enerģiju (līdz <1000 K) un veicina molekulu kustību ledū (samaisīšanos)

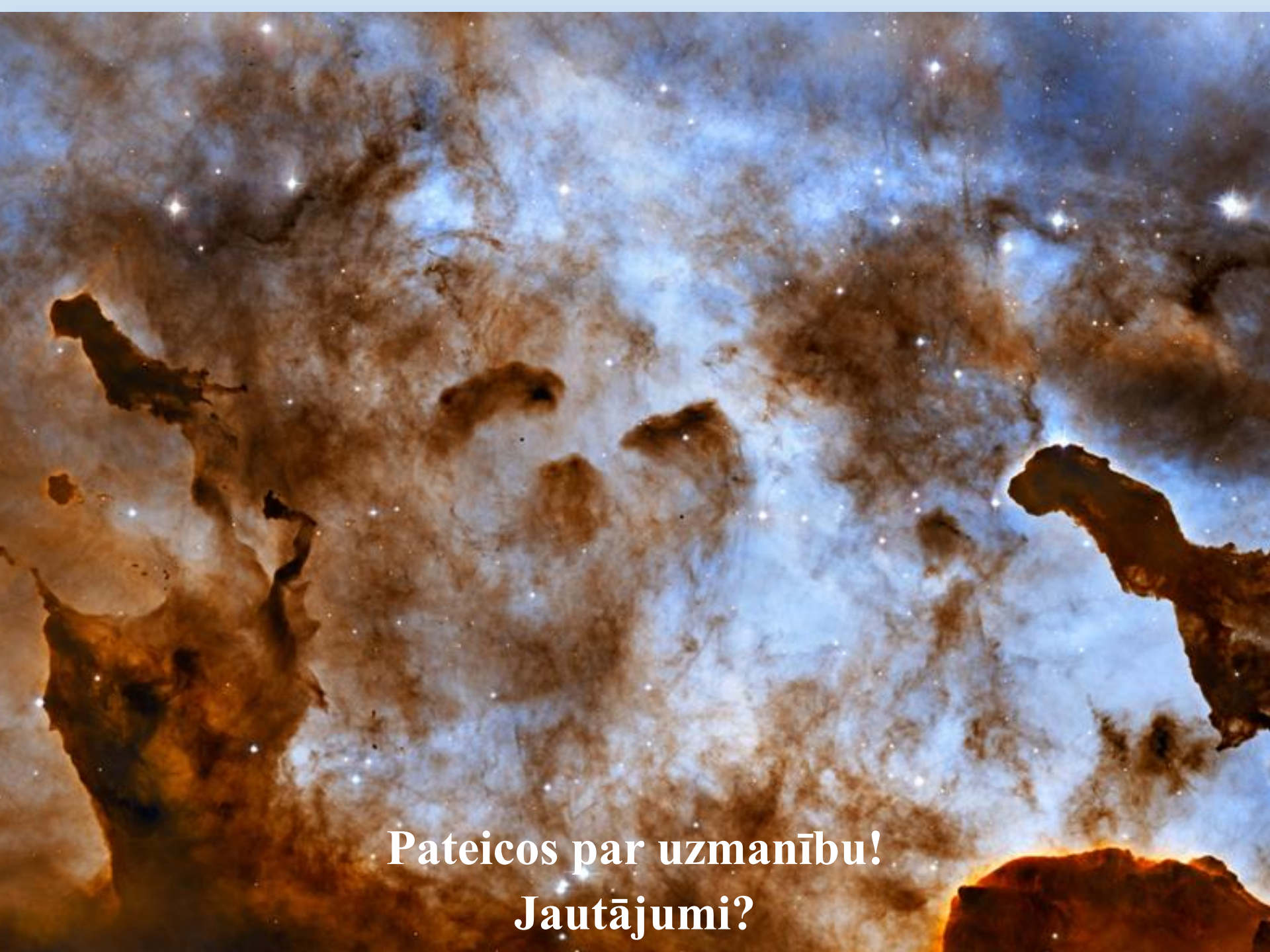
Kosmisko staru iedarbība – rezultāti poraina ledus modelim

	Modelis			Novērojumi	
	bez KS, 1Myr	ar KS, 1Myr	ar KS, 3Myr	Tumšs miglājs ^a	Zemas masas protozvaigznes ^b
H ₂ O	100	100	100	100	100
CO	71	70	64	25	29
CO ₂	6	7	14	25	29
CH ₃ OH	0.3	0.3	0.5	< 3	3
NH ₃	6	6	7	< 10	5
HCNO (XCN)	0.8	0.8	0.8	< 1.5	0.3
CH ₄	0.1	0.2	0.4	...	5

^a *Elias 16*, Gibb et al. (2004)

^b Öberg et al. (2011)

Pateicos par uzmanību!
Jautājumi?

Atsauces:

Gibb, E. L., Whittet, D. C. B., Boogert, A. C. A., Tielens, A. G. G. M. 2004, ApJS, 151, 35

Öberg, K. I., Boogert, A. C. A., Pontoppidan, K. M., et al. 2011, ApJ, 740, 109

Pilling, S., Seperuelo Duarte, E., da Silveira, E. F., Balanzat, E., Rothard, H., Domaracka, A., & Boduch, P. 2010a, A&A, 509, A87

Attēli: *Hubble Space Telescope*

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

